

Księżniczki i inne

TAJEMNICE
ŚREDNIOWIECZA

REDAKTOR SERII:
BEATA MOŻEJKO

BEATA MOŻEJKO

Księżniczki i inne

O sześciu średniowiecznych władczyniach,
szlachciance i pisarce

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu GDAŃSKIEGO
GDAŃSK 2024

Książka powstała m.in. dzięki kwerendzie w British Library w Londynie w ramach stypendium Lanckorońskich z Brzezia za rok 2020 (ze względu na pandemię, stypendium zostało zrealizowane w 2022)

Recenzent

Prof. dr hab. Joachim Zdrenka

Redaktor Wydawnictwa

Joanna Kamień

Wybór i opracowanie ilustracji

Joanna Kamień

Wszystkie zamieszczone w książce ilustracje, jeśli nie zaznaczono inaczej, pochodzą z domeny publicznej i zostały pobrane ze stron Wikimedia Commons

Projekt okładki, stron tytułowych i layoutu

Kaja Mucha

Skład i łamanie

Łukasz Gwizdała

Publikacja sfinansowana ze środków

Centrum Badań Memlingowskich Uniwersytetu Gdańskiego

w ramach Programu Humanistyki Gdańskiej nr 533-U103-H010-24

oraz Rektora Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański,
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-630-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot

tel. +48 58 523 11 37, tel. kom. +48 725 991 206

e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl

wydawnictwo.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: wydawnictwo.ug.edu.pl/sklep/

Druk i oprawa

Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego

ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot

tel. +48 58 523 14 49

SPIS TREŚCI

Wstęp | 7

Rozdział I

Joanna z Nawarry (ok. 1370–1437) – księżna bretońska, królowa Anglii | 15

Rozdział II

Izabela Bawarska (ok. 1371–1435)

i jej nadworna pisarka Krystyna de Pizan (ok. 1364–1430) | 37

Rozdział III

Eleanor Cobham (ok. 1400–1452) – ofiara intrygi | 67

Rozdział IV

Królowna Jadwiga Jagiellonka (1457–1502) – żona Jerzego Bogatego | 81

Rozdział V

Izabela D'Este (1474–1539) i jej listy | 109

Rozdział VI

Joanna Szalona (1479–1555) – nieszczęśliwa władczyni Hiszpanii | 147

Rozdział VII

Margherita Datini (1360–1423) i jej listy do męża Francesca | 171

Zakończenie | 189

Spis ilustracji | 195

TAJEMNICE
ŚREDNIOWIECZA

Wstep

TAJEMNICE
ŚREDNIOWIECZA

W średniowieczu i epoce nowożytnej głos i władza należały zdecydowanie do mężczyzn i to przede wszystkim oni kreowali opowieści o ówczesnym świecie. Nie możemy jednak zapominać, że w czasach tych żyło też wiele kobiet, które odegrały niezwykle rolę zarówno w życiu politycznym, jak i w sferze kultury. Ich sylwetki i niezwykle życiorysy postanowiłam przybliżyć w niniejszej książce, choć z góry muszę zaznaczyć, że wybór bohaterek nie był łatwy. Kierowałam się w nim nie tylko własną chęcią bliższego poznania ich biografii, ale też zamiarem znalezienia jakiegoś klucza wspólnego dla tych postaci. Kluczem tym okazały się różne epizody, które zaważyły na dalszym losie moich bohaterek. Te zwroty w ich życiu czasem były bardzo dramatyczne, wręcz tragiczne. Niekiedy jednak stanowiły po prostu konsekwencję wcześniejszych, całkiem dobrze przemyślanych decyzji.

Trzy pierwsze bohaterki to władczynie, które urodziły się jeszcze w XIV wieku. Joanna z Nawarry (1370–1437) najpierw poślubiła wdowca, księcia Bretanii Jana, a następnie została małżonką Henryka IV, króla Anglii. Po jego śmierci oskarżono ją o czary i uwięziono na zamku w Leeds. Z kolei Izabela Bawarska (1371–1435), niemal rówieśniczka Joanny, wywodząca się z niemieckich Wittelsbachów, w wieku 14 lat poślubiła Karola VI, szalonego króla Francji. W przypadku trzeciej bohaterki, Eleanor Cobham, początkowo nic nie wskazywało na to, że znajdzie się w najwyższych kręgach władzy. Urodziła się około 1400 r. jako córka trzeciego lorda Cobham. Była damą dworu księżniczki Jakobiny Jacqueline Hainaut, małżonki księcia Gloucester Humphreya. Nie bez znaczenia jest, że księżę Humprey był synem króla Henryka IV z jego pierwszego małżeństwa z Marią

Bohun i pasierbem Joanny z Nawarry. Humphrey unieważnił swoje małżeństwo i poślubił właśnie Eleanor, czyniąc ją księżną. Szczęśliwe, niemal celebryckie życie tej pary w Greenwich przerwało aresztowanie Eleanor i oskarżenie o czary. Współbohaterką rozdziału o Izabeli Bawarskiej uczyniłam pisarkę i poetkę Krystynę de Pizan, która odegrała na jej dworze bardzo istotną rolę.

Trzy kolejne opisane przeze mnie postaci wywodziły się z najlepszych, wpływowych rodów dynastycznych końca XV i początku XVI wieku. Królowna Jadwiga (1457–1502), córka króla Polski Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety Rakuszanek, poślubiła w 1475 r. księcia bawarskiego Jerzego Wittelsbacha, stając się uczestniczką słynnego na całą Europę Landshuckiego wesela, po którym wiodła pozornie spokojne życie, opływając we wszelkie dostatki. Druga z nich to pierwsza dama renesansu, Izabela d'Este (1474–1539), córka Herkulesa I d'Este, księcia Ferrary i Modeny, oraz jego żony Eleonory Aragońskiej. Poślubiła Franciszka Gonzagę, a znana jest z imponującej kolekcji listów poświęconych życiu codziennemu, polityce, kulturze i sztuce. Trzecia postać to nieszczęśliwa Joanna Szalona (1479–1555), córka królów Izabeli i Ferdynanda Katolickich, władców Hiszpanii.

Na ostatnią bohaterkę wybrałam niemal nieznaną w Polsce szlachciankę Margheritę Datini (ok. 1360–1423). Ze względu na swoje pochodzenie i status społeczny wykracza ona poza przyjęty w pierwotnym zamyśle klucz. Nie była córką ani lorda, ani księcia, nigdy też nie została księżniczką. Dokonała jednak czegoś bardzo ważnego jak na ówczesne czasy – nauczyła się w dorosłym życiu czytać i pisać. Jej listy są świadectwem aktywności kobiety, żony zamożnego kupca z Prato, Francesco Datiniego.

Wymienionym postaciom poświęciłam kolejne rozdziały książki, w których starałam się przybliżyć czytelnikom postaci kilku wpływowych kobiet żyjących w późnym średniowieczu i początkach ery nowożytnej. Moim zamiarem było wskazanie roli kobiet w minionych epokach, kiedy nikt jeszcze nie słyszał o herstory i kiedy o wielu

sprawach, zwłaszcza politycznych, decydowali wyłącznie mężczyźni¹. Niektóre z wybranych przeze mnie bohaterek płaciły wysoką cenę za próbę wyrażenia własnego zdania, czasem wbrew oczekiwaniom czy przyjętym normom, by kobieta pozostawała milcząca.

Prezentowane szkice przybliżają biografie wybranych bohaterek w świetle najnowszych badań. Pisząc o tych ośmiu niezwykłych kobietach, opierałam się zarówno na źródłach, jak choćby edycje listów Izabeli d'Este² czy Margharity Datini³, jak i na najnowszej literaturze przedmiotu, w dużej mierze anglojęzycznej. W tym miejscu wymienię najważniejsze z tych edycji i monografii, odsyłając czytelników do literatury przywołanej w poszczególnych rozdziałach. W 2023 r. ukazała się biografia Joanny z Nawarry, autorstwa brytyjskiej historyczki Eleny Woodacre, z pewnością największą obecnie znawczyni działalności tej królowej. Wspomniana badaczka ma zresztą okazały dorobek poświęcony zarówno Joannie, jak i innym władczyniom średniowiecznej Europy. Jest też bardzo aktywna na polu upowszechniania wiedzy o średniowiecznych królach i księżniczkach⁴. Przy studiach

¹ Zob. M. Bogucka, *Gorsza pleć. Kobieta w dziejach Europy od antyku po wiek XXI*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2005; też, *Mizoginia*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2018; M. Perrot, *Moja historia kobiet*, tłum. M. Szafrńska-Brandt, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2009.

² *Isabella d'Este. Selected Letters*, ed. and trans. D. Shemek, *The Other Voice in Early Modern Europe: The Toronto Series 54*, Cambridge University Press, Toronto 2017.

³ M. Datini, *Letters to Francesco Datini*, trans. C. James, A. Pagliaro, Iter Press, Toronto 2012.

⁴ E. Woodacre, *Joan of Navarre Infanta, Duchess, Queen, Witch?*, Taylor and Francis, London – New York 2023; zob. też: *The Queens Regnant of Navarre. Succession, Politics, and Partnership, 1274–1512*, Palgrave Macmillan, New York 2013; też, *The Perils of Promotion: Maternal Ambition and Sacrifice in the Life of Joan of Navarre, Duchess of Brittany, And Queen of England [w:] Virtuous or Villainess? The Image of the Royal Mother from the Early Medieval to Early Modern Era*, eds. C. Fleiner, E. Woodacre, Palgrave Macmillan, New York 2014; też, *Queens and Queenship*, Arc Humanities Press, Amsterdam 2021. Pisząc o aktywności tej badaczki, mam nie tylko na myśli jej niemal stałą obecność na IMC Leeds, czyli największym w Europie dorocznym

nad bohaterkami rozdziału pierwszego (Joanna z Nawarry) i rozdziału trzeciego (Eleanor Cobham) bardzo pomocna okazała się monografia Gemmy Hollman poświęcona angielskim władczyniom okresu średniowiecza⁵. Przybliżając losy Joanny z Nawarry, odwołałam się też między innymi do artykułu poświęconego rachunkom jej dworu z lat 1419–1422⁶. W wypadku Izabeli Bawarskiej warto zwrócić uwagę zwłaszcza na monografię nowozelandzkiej mediewistki Tracy Adams, która szczegółowo odniosła się do legend, jakie krążyły na temat tej władczyni zarówno za jej życia, jak i po śmierci⁷. Sięgnęłam również do opracowań traktujących o dworze Izabeli, na którym między innymi tworzyła Krystyna de Pizan. Warto podkreślić, że po raz pierwszy utwór tej wpływowej pisarki możemy przeczytać w tłumaczeniu na język polski. Pozostaje tylko mieć nadzieję, że w niezbyt odległej przyszłości doczekamy się kolejnych tłumaczeń dzieł Krystyny⁸.

kongresie mediewistycznym (około dwóch tysięcy uczestniczek i uczestników z całego świata), ale przede wszystkim jako dyrektorki i liderki projektu Royal Studies Network, HOME | royal-studies-net (royalstudiesnetwork.org).

⁵ G. Hollman, *Royal Witches. Witchcraft and the Nobility in Fifteenth-Century England*, Pegasus Books, New York 2020. W wypadku Eleonor bardzo istotny jest też artykuł: R.A. Griffiths., *The trial of Eleanor Cobham. An Episode in the Fall of Duke Humphrey of Gloucester* [w:] tegoż, *King and Country: England and Wales in the Fifteenth Century*, Bloomsbury Academic, London 1991.

⁶ A.R. Myers, *The Captivity of a Royal Witch: The Household Accounts of Queen Joan of Navarre, 1419–21*, „Bulletin of the John Rylands Library” 1940, vol. 24, s. 69–84.

⁷ T. Adams, *The Life and Afterlife of Isabeau of Bavaria*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 2010; zob. też: R.C. Gibbons, *Isabeau of Bavaria, Queen of France (1385–1422). The Creation of a Historical Villainess*, „Transactions of the Royal Historical Society” 1996, vol. 6, s. 51–73; K. Schneider-Ferber, *Isabeau de Bavière. Frankreiche Königin aus dem Hause Wittelsbach*, Pustet, Regensburg 2018.

⁸ Na temat dworu czasów Karola VI zob. R.C. Famiglietti, *Royal Intrigue. Crisis at the Court Charles VI 1392–1420*, AMS Press, New York 1986. Literaturę odnoszącą się do Krystyny de Pizan zbiera wspomniane edycja polskiego tłumaczenia: Krystyna de Pizan, *Księga o mieście Pań*, przekład, wprowadzenie i oprac. A. Loba, Wstęp J. Strzelczyk, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2022.

Niewiele jest natomiast opracowań poświęconych Eleanor Cobham, księżnej Gloucester, a te, które powstały, koncentrują się przede wszystkim na jej procesie o czary⁹. Bardzo ciekawym przypadkiem jest wspomniana już postać Jadwigi Jagiellonki, postrzeganej przez pryzmat wesela Landshuckiego, szeroko już omówionego w historiografii¹⁰. W 2002 r. ukazała się publikacja Johanna Dornera, stanowiąca zestawienie faktów z życia królowej, odnoszących się także do czasów jej rządów na zamku Burghausen. Opracowanie to obejmuje również obszerny wypisy źródłowe, zarówno epistolarne, dokumentowe, jak i rachunkowe z zasobów Głównego Archiwum Państwowego Bawarii w Monachium¹¹. Z pewnością do tej władczyni warto wrócić w szerszej monografii.

Postać Isabeli d'Este jest od lat przedmiotem badań, choćby ze względu na jej działalność artystyczną¹². W 2019 r. ukazała się biografia obejmująca możliwie całościowo działalność tej włoskiej władczyni¹³.

⁹ Zob. M. Datini, *Letters to Francesco...*

¹⁰ M. Biskup, *Wokół „landshuckiego wesela” 1475 roku* [w:] M. Biskup, K. Górski, *Kazimierz Jagiellończyk. Zbiór Studiów o Polsce drugiej połowy XV wieku*, PWN, Warszawa 1987, s. 285–300; S. Hiereth, *Herzog Georgs Hochzeit zu Landshut im Jahre 1475. Eine Darstellung aus zeitgenössischen Quellen*, Herausgeber Verkehrsverein Landshut, Landshut [b.r.]; Ch. Paulus, W. Ziegler, *Die Landshuter Hochzeit von 1475 in den Berichten Aventins*, „Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte” 2012, Bd. 75, H. 3, s. 761–824; M. Panzer, *Hedwig. Die Braut der Landshuter Hochzeit*, Verlag Friedrich Pustet, Regensburg 2020.

¹¹ J. Dorner, *Herzogin Hedwig und ihr Hofstaat. Das Alltagsleben auf der Burg Burghausen nach Originalquellen des 15. Jahrhunderts*, Burghäuser Geschichtsblätter” 2002, Bd. 53, w tej pracy także o Landshuckim weselu. Ważnym uzupełnieniem jest artykuł: D. Zupka Life, *Death, Commemoration and Memory of Hedwig Jagiellon, The Duchess of Bavaria-Landshut, Born Queen of Poland (1457–1502)*, „Studia Historica Nitriensia” 2021, r. 25, č. 2, s. 331–343.

¹² L. Bonoldi, *Isabella d'Este. A Renaissance Women*, trans. C.A. Lawrence, Guaraldi, Rimini 2015.

¹³ Ch. Shaw, *Isabella d'Este, A Renaissance Princess*, Routledge, London – New York 2019; zob. też przywołaną tu literaturę.

Joanna Szalona doczekała się wielu biografii, w tym tłumaczonej na język polski. Nowsze badania dążą do tego, by zrozumieć, dlaczego jej współcześni uznali Joannę za szaloną. Na ile opinia taka była kreacją otoczenia, a na ile samej zainteresowanej¹⁴?

Postać Margherity Datini przedstawiam przede wszystkim przez pryzmat jej listów, a w literaturze przedmiotu jest postrzegana jako przykład żony zamożnego włoskiego kupca¹⁵. Margherita wydała mi się na tyle ważna, choćby ze względu na opanowanie sztuki pisania, co nie było normą w tamtych czasach, że chociaż była tylko szlachcianką z Florencji, postanowiłam o niej przypomnieć w tej książce.

Pomysł na niniejszą książkę narodził się kilka lat temu w trakcie jednej z rozmów z Dyrektorem Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego Joanną Kamień. Opowiedziałam Jej o kilku europejskich księżniczkach i nie było już wyjścia, trzeba było o nich napisać. W tym miejscu serdecznie dziękuję Pani Dyrektor za ten pomysł i wspieranie mnie na każdym etapie pracy.

¹⁴ J. Brouwer, *Joanna Szalona*, tłum. H. Leonowicz, PIW, Warszawa 1991; B. Aram, *Juana the Mad. Sovereignty and Dynasty in Renaissance Europe*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 2005; *Juana of Castile. History and Myth of the Mad Queen*, ed. M.A Gomez, S. Juan-Navarro, Ph. Zatlín, Bucknell University Press, Lewisburg 2008; G.B Fleming, *Juana I. Legitimacy and Conflict in Sixteenth – Century Castile*, Palgrave Macmillan, Brighton 2018.

¹⁵ A. Morton Crabb, *The Merchant of Prato's Wife. Margherita Datini and her world 1360–1423*, University of Michigan Press, Ann Arbor 2022.

Rozdział I

Joanna z Nawarry (ok. 1370-1437)
księżna bretońska, królowa Anglii